

Հայ երկիրը, իւր աշխարհագրական վաստի գիւղերին բերմամբ, ըստ այսմ՝ կարծես թէ չենք սխալիր, եթէ ըսենք որ Գոկտ, Գ. Ալթունեան իւր համալսարանական կրթութեան այս առաջին երաւարկէր հրապարակ հանելով՝ Մոնթրէալէն թ. Գ. դարու պատմութեան հետ կ'ընծայէ մեզի նաեւ ազգային ժամանակակից պատմութիւնը գէթ իւր ընդհանուր գծերուն մէջ:

Ամբողջ երկու գլխաւոր մասերու բաժանած է Մեծ, Հեղինակը, Աւստրիոյ մէջ կը պարզէ Մոնթրէալէն համալսարանը աշխատեցող, առանց զանց առնելու նախընթաց պարագաներն, զայն յառաջ բերող գլխաւոր պատճառները եւ բարբարոսութեան զոհ գացող ազգերուն ժամանակին վիճակը: Թէ ինչէր կրած են մեր նախնիք Մոնթրէալէն ապաստանութիւններէն՝ ընթերցողը շատ պայծառ եւ որոշ գործումս է կը գտնէ 29—43 էջերուն մէջ: Երկրորդ մասին նիւթն է Մոնթրէալէն բարոյքը, սովորութիւնները, կրօնական ըմբռնութիւնները, ուղղափառութիւնը, մէկ խօսքով՝ քաղաքակրթական ներքին կեանքը: Աղբիւրները եղած են գլխաւորաբար ազգային պատմագիրները, ոչ թէ Մեծ, Հեղինակին կը պակսէին ոչ ազգայինները, այլ լոկ գիտական աշխարհի ցուղիներու համար թէ կարելի չէ Մոնթրէալէնու կատարեալ պատմութիւն մը գրել առանց Հայ պատմագիրներու:

Կը շնորհաւորենք Մեծ, Գոկտին իւր յառաջ ընթացաւարտութեան համար, մտղմելով իրեն արգիւնաւոր գործունէութիւն մը Հայ բանասիրութեան տակաւին շատ անձակ ծնացած պատմագիրական ճիւղին մէջ:

Հ. Ա. ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ

ԱՅԼԵԻԱՅԻՐ

1. Մ. Խորենացին ըստ Հ. Թ. Աւստրիանի: Մեծ, Գոկտ, Գ. Ալթունեանի քննաճառին մատենախօսութիւնը գրաւատակներով, Միաբանութեան գրաւաճառութեան առանձին ապագրանքով գերմաներէն քննաճառ մըն ալ մեր ձեռքն եկաւ, գրուած Մեծ, Հ. Թ. Աւստրիանէ. (Die politischen Beziehungen zwischen Armenien und Rom von 190 vor Chr. bis 428 n. Chr. Venedig 1911, էջ 194): Իբրեւ ազգային պատմութեան կարեւոր մէկ նիւթ՝ կարգացիւք զայս մեծ հետաքրքրութեամբ, եւ ի գո-

վութիւն Հ. Աւստրիանի պէտք ենք ըսել թէ Հայ-հռոմէական յարաբերութիւնները համառօտ՝ բայց շատ գոհացուցիչ կերպով պարզուած են իւր երկին մէջ. մտադրութեան արժանի են գլխաւորաբար Տիգրան Մեծին եւ անոր յաջորդին Արտաւազդայի նուիրուած էջերը:

Մակայն ախառն որ մինչեւ վերջը քննադատութեան նշոյն ոյժը չէ պահուած Հեղինակին, ստուգիւ մեր զարմանքը չըրցանք զայն, երբ հետեւեալ տողերը կարդացինք. "Խորենացին իւր խօսքերուն համեմատ՝ կ'ապրէր Ե. դարու մէջ. միայն թէ արդի քննադատութիւնը ընդեր մինչեւ Է. կամ Թ. դար կ'իջնցնէ: ասոր վերջնական որոշումը ամենէն գծուարին հարցերէն մին է: Խորենացւոյ մասին առաջին բացայայտ վկայութիւնը Ժ. դարէն է (Թովմաս Արծրունւոյ քով էջ 7): Այսու սակայն՝ Խորենացւոյ Ե. դարու մէջ ապրած ըլլալը չի ժխտուիր: Խորենացին ի մանկութենէն ծաղկերաւ թ. Ս. Սահակայ եւ Մեսրոպայ: ...":

Ուրեմն Հ. Աւստրիան այն գաղափարին վրայ է թէ Մ. Խորենացին դեռ կարելի է պաշտպանել իբրեւ Ե. դարու մասնագիր: Գիտէիք որ Վենետիկի Միքիմարեան Հայրերը դարեւոր Հեղոդոտոսի համբաւ վայելող Խորենացւոյ մասին եղած երկարատեւ պայքարին մէջ՝ անոր ամենամեծ պաշտպաններն էին, բայց թէ այժմ եւս կը գտնուին նշոյնպիսիներ, բացայայտ՝ յարգ. Հեղինակին կ'իմանանք: Բայց Հ. Աւստրիան մեզի շատ աւելի զարմանալի եւ անըմբռնելի կը դառնայ, երբ Խորենացին իբրեւ պատմագիր անկեղծ կը հռչակէ: Եթէ Խորենացին անկեղծ պատմագիր մըն է, այն ատեն ինչու Հ. Աւստրիան իւր երկին մէջ հակառակ Խորենացւոյ բացայայտ յայտարարութեանց թէ իւր պատմածները անվաւեր-լիս-պիսիք են, զանկա մէկ կողմ նետած է, հետեւելով գրեթէ միայն արտաքին պատմագիրներու եւ Դ. դարուն մէջ նաեւ Ագաթանգեղոսի եւ փաւստոսի:

Այս անհետեւողականութիւնը մեք չենք կրնար մեկնել. եւ հարկ ալ չենք տեսներ մեկնելու, քանի որ Մեծ, Հայրը գործնականին մէջ Խորենացւոյ հանգեպ այն դիրքը բռնած է, ինչ որ կը պահանջէ ուրիշ անպարտաւորութիւն:

Հ. Ա. ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ

2. Նիկոբսի "Վասն Թանդիմանութեան" ճառը՝ Վասն Նիկոմիդեայ քաղաքին եփրեմեան "Ողբ" ցայժմ ծանօթ էր միայն

